

УДК821.161.2+821.162.1

ББК83.3(4Укр)6

СВЯТОСЛАВ ГОРДИНСЬКИЙ І ПОЛЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Н. Д. Мочернюк

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
кафедра української літератури;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57*

У статті вивчаються різні форми реценції польської літератури у багатогранній творчості Святослава Гординського. Матеріалом для аналізу стали літературознавчі та мистецтвознавчі статті, поезія і переклади автора. Звернуто увагу на творчий діалог Гординського з польським письменником Юзефом Лободовським.

Ключові слова: *реценція, польська література, поезія, переклад, Святослав Гординський.*

Багатогранна творчість Святослава Гординського у своїх різних виявах пронизана філософією діалогічності. Його український текст на всіх рівнях будується на основі інтертекстуальності. Так, Гординський не лише ерудований знавець українського контексту, а й добре обізнаний зі світовою культурною спадщиною: він актуалізує античність, захоплений літературою і мистецтвом Франції, не оминає німецькомовних впливів, органічно вживається з італійським контекстом, дистанціюється від російської мистецької спадщини, шкодує за недоступністю іспанського культурного колориту тощо. Про різні аспекти міжкультурних взаємодій його творчості ми вже намагалися сказати в окремих публікаціях [10]. Польська традиція, інтерес Гординського до якої особливо помітний у часі міжвоєнтя, також потребує докладного висвітлення. Таким чином, метою статті є аналіз творчого діалогу Святослава Гординського з польською літературою.

Як відомо, українсько-польські суспільні, а відтак і міжкультурні взаємини в період міжвоєнного двадцятиліття були доволі складними. Данило Ільницький пише про загальну картину *неперетинання* української і польської культур періоду міжвоєнтя, що має своє історичне підґрунтя [6, с. 208]. Непросту ситуацію міжнаціональної ворожнечі, зумовлену ескалацією антиукраїнських заходів з боку польського уряду, в якій все ж з'являлися сміливці, готові до співпраці з поляками, аналізує Лідія Стефановська, презентуючи творчу діяльність Богдана-Ігоря Антонича в контексті польської міжвоєнної культури. Авторка привертає увагу й до «полонофільської пропаганди» Михайла Рудницького, з погляду народницької ідеології, задля чого наводить розширені цитати з його статті «Ми і польська література» (1936) [11, с. 24-26]. Безперечно,

Святослав Гординський був одним з небагатьох інтелектуалів того часу, відкритих до польської культури, які робили кроки до подолання кризи в міжнаціональних взаєминах. Тому його погляди на питання українсько-польських міжкультурних зв'язків великою мірою суголосні з позиціями Антонича й Рудницького. Він, як і згадані автори, вбачав у польській культурі посередника в засвоєнні європейської мистецької спадщини, завдяки якому українська культура мала шанс на модернізаційні процеси.

Разом з тим з його спогадів увиразнюється та складна ситуація міжнаціональних взаємин, у якій він зростав. Так, у львівському спогаді «Вулиця Листопада» він пише: «Ми, молодь, польської влади зовсім не визнавали і вважали її лиш тимчасовою докучливістю. Відмалку жили ми, сказати б, державою в державі, і наше виховання було чисто українське, наша генерація ніколи не була людьми польської культури, хоч від неї чимало навчилася» [1, с. 455]. Він згадує про різні конспіративні заходи, до яких вдавалися вони, молоді, щоб уникнути трусів польської поліції. «Тут уже зарисовується двоподіл генерацій між молодими і старими. Коли підросла сестра Дарія і поліція почала її тягати до в'язниці Бригідок за зав'язки з УВО, навіть наш дідो отець Дмитро Гординський з Кульчиць біля Самбора уважав «родинною ганьбою» факт арештування професорської дочки. Але для нас, молодих, це була справа вже абсолютно нормальна і нічого незвичайного в тому ми не бачили» [1, с. 455]. Таким чином, біографія Гординського вписується в контекст непростих українсько-польських взаємин, відлуння яких звучатиме в його доробку впродовж життя.

Гординський цікавився польськими виданнями, а з деякими і співпрацював. Так, як свідчить Іван Лозинський на підставі спілкування з редактором часопису «Sygnały» Каролем Курилюком, Святослав Гординський співпрацював з редакцією журналу від часу заснування часопису. Він наводить два листи Гординського до Курилюка, в одному з яких український автор акцентує: «Взагалі мусите брати під увагу ціле українське життя культурне, бо інакше співпраця нам стане неможлива. Це розумієте самі добре» [9, с. 146]. Гординський брав участь у формуванні рубрики «Українські справи» в місячнику. Тож це видання, знайомлячи своїх читачів з досягненнями в мистецькій, науковій, журналістській царинах україністики, мало на меті поліпшення польсько-українських взаємин, зміну ставлення офіційних польських кіл до українського духовного життя.

Прикметно, що було підготовлене спеціальне «українське» число «Сигналів» (№4-5 за 1934 рік). У цьому номері надрукована стаття Гординського «Культура антракту», два його вірші «Ноктюрн» (у перекладі Т. Голлендера) і «Як кінчається заходом день» (у перекладі Г. Балька), а також митця згадано як одного з найвизначніших львівських художників у статті мистецтвознавця, доктора Михайла Драгана. Є тут і одна графічна репродукція Гординського. Загалом у 1934 році у №8-9 Тадеуш Гол-

лендер опублікував захоплюючу рецензію на збірку Гординського «Барви і лінії», в якій вказав на сильні творчі імпульси французького символізму в поезиці українського автора. У №10-11 опублікований польською мовою його вірш «Льотреамон» у перекладі Г. Балька.

Саме з Польщі розпочинається еміграційна одіссея Гординського. Він, як і багато інших українців, що втікали від радянської влади, опиняється у Кракові. У цьому місті вийшли його монографії «Т. Г. Шевченко – маляр» (1942), «Павло Ковжун» (1943). Він був співробітником краківських «Ілюстрованих вістей» (а раніше співпрацював з варшавським часописом «Ми»). У Кракові народилася його збірка «Перший вал», а також чимало поезій збірки «Сурми днів» (1941).

В еміграційний період творчості Гординський звертається до польської теми передусім у мистецтвознавчому аспекті. Так, він неодноразово пише статті на тему українських ікон, українських церков у Польщі («Доля українських ікон у Польщі», «Українські церкви в Польщі. Їх історія, архітектура і доля з 71 ілюстрацією» тощо). Його праці містять надзвичайно багато посилань на польських дослідників, що свідчить про обізнаність з напрацюваннями поляків. У своїх статтях Гординський неодноразово виступає проти присвоєння Польщею культурних українських надбань.

Польська тема простежується в поетичній творчості Святослава Гординського. Невипадково це переважно вірші історіософського характеру: осмислення українсько-польських взаємин відлунює і в поезії автора.

Послання «До польських поетів» увійшло в цикл «Серце в кобурі» зі збірки «Буруни» (1936). До речі, цей вірш був опублікований у дванадцятому числі часопису «Сигнали» за 1934 рік. Іван Лозинський відзначив вдалий переклад вірша польською мовою Олександра Баумгартена, який зумів точно відтворити зміст метафоричних образів, «що виражали всю складність українсько-польських стосунків, детермінованих підневільним становищем української літератури» [9, с. 146]. «Книжність» мислення Гординського проступає тут у безпосередніх згадках відомих письменників: *«важче писати вірші на бруках пражьких, як Ольжич і Косач»*, *«важче нам нині писать тувімовські веселі бурлески»*. Очевидно, що поет, пишучи цей вірш, мав на увазі багатьох своїх знайомих українських і польських письменників. Послання «До польських поетів» витримано в теперішньому часі (за винятком кінцевої строфи), причому автор акцентує Present багаторазовим уживанням часового прислівника *нині*. Суб'єктна організація вірша постає на протиставленні *ви* (польські поети) – *ми* (українські митці). Поет диференціює зону комфорту щодо польських поетів і зону боротьби щодо українців: *«теплі, затишні кав'ярні»*, *груди коханок, «гарно в пультмані гоїдатись, як Пенклуб чужинний запросить»* – *«причаєний бунт»*, *«очі захляпують нам від напруги не сльози, а кров»*, *«як застебнути кобуру набитих нагостро*

слів?!» тощо. Гординський передає прірву нерозуміння, яка розділяє українських і польських письменників. Бездержавне становище українців, життя під поліційним контролем, цензура, еміграція, тривога за «майбутні суворі дні» виливаються у творчість, сенс якої важко збагнути польським друзям по перу («нині так легко зійтись і дружні слова говорити нам,/ лікті і мислі свої на одному оперши столі»). Розв'язує ці суперечності поет в останній строфі, стверджуючи своє розуміння справжньої поезії, єдиної для всіх, незалежно від національної ідентичності та історичних перипетій: «Та найлячніше те, що існує над нами незмінна,/ Для всіх нас єдина краса, жорстоко однакова й та ж,/ Навіть тоді, як знову розгоном нас буфер історії гримне/ І почуємо знов у руках металу холодний вантаж!» [2, с. 86]. Отож він назавжди відданий красі і мистецтву, усвідомлює важливість незаангажованого поетичного слова на протигагу віршотворчості «на злобу дня».

У Кракові він нотує свій «Нотатник емігранта», що увійшов у збірку «Перший вал» (Краків, 1940). Гординський проникливо передає долю емігрантства. Разом з тим, це і роздуми про роль поезії в «хижим крутежі подій».

Цикл віршів «Холм», що увійшов до збірки «Сурми днів» (1941), занурює в історичне минуле, княжі часи, улюблену історичну епоху Гординського, блискучим знавцем якої, крім того, він є. Цей цикл створений навесні 1940 року після короткої поїздки автора до давнього міста. Власне, цей вірш розглянуто в контексті рецепції давньої літератури у творчості Гординського. Варто заакцентувати, що українсько-польські зв'язки в художній інтерпретації автора сугерують стягнення часів, задіюючи глибинні часові пласти.

Не можна обійти увагою фрагменту поеми «Ніч над Вислою», що написаний у Львові 7 травня 1939 року. Цей твір народився з діалогу поета з польським письменником Юзефом Лободовським. Невипадковим є епіграф, запозичений з твору польського поета: «Розпочнеться останній штурм/ І залунає ляскіт зброї,/ Коли прийдемо під звуки сурм/ Напоїти в Дніпрі польські коні...» [2, с. 247].

Для розуміння поеми важливими є примітки до твору, які залишив сам письменник: «Ця поема має свою чималу історію, куди більшу за збережені з неї фрагменти. Написана на весні 1939 року, ця більш к 15-сторінкова поема в добу концтаборів Берези Картузької не могла бути надрукована, але копія її була послана Юзефові Лободовському до Варшави, де вона пропала під час німецької агресії. Сам оригінал цілої поеми також пропав у Львові після авторового виїзду до Кракова, збереглися тільки фрагменти, надруковані в берлінській *Нації в поході*» [3, с. 428]. Справді, фрагментарний характер твору добре помітний і твориться, зокрема, експериментами в поетиці часу: автор чергує сучасність, з погляду якої ліричний герой намагається осягнути історію, й екскурси в минуле. В теперішньому авторському часі образ будується за

автологічним принципом: герой палить цигарку за цигаркою на мості над Віслою, віддавшись роздумам: *«Ви знаєте: буває мить,/ коли зблизиться все одвічне/ І серце дивно зацемить,/ Думки ж історіософічні/ Тоді, нахлинувши, яюсь/ Тривожать чудно. Сьогочасне,/ Що з про минулістю сплелось,/ Немов прояснюється»* [2, с. 248].

Поет чесно зізнається, що його думки веде «боязка сторожкість» і недовірливість, не виключає навіть, що вони зумовлені, можливо, й ненавистю. У примітках Святослав Гординський відтворив таку історію написання поеми: «Привід до написання цієї поеми дав такий випадок: на весні 1939 року у Варшаві появилася збірка польського комуністичного поема Владислава Броневського *Кінцевий крик*, на яку Лободовський помістив у варшавському тижневику *Мисль* польську віршовану рецензію, закликаючи Броневського приєднатися до т.зв. «прометеївського» руху, що своєю ідеєю мав визволення народів України, Кавказу, Туркестану і ін. з-під контролю Москви. Закінчення тієї поеми образом поєння коней у Дніпрі здалося нам не так визволенням, як пропагандою «ягайлонської» Польщі «від моря до моря», звідси й наша реакція на цей твір, написана в історіографічному аспекті» [3, с. 428]. Таким чином, конструювання мосту в минуле в поемі відтворює буремні сторінки історії, сповнені трагізму й боротьби. Прикметно, що історичні фрагменти у творі завуальовані в образи металогічного характеру, передусім у метонімічні конструкти.

«Лободовський до цієї нашої поеми поставився поважно, і про це він пише в примітках до виданої в Лондоні збірки *Молитва на війну* (1947), де поміщена його поема-відповідь «Святославі Гординському», – зазначає автор [3, с. 429]. Гординський наводить у примітках розлогі витяги з пояснень Лободовського. Зокрема, польський автор пише: «Нічого дивного немає в тому, що коли Гординський забажав поетичної дискусії на велику історичну тему, він написав свій пристрасний вірш у формі епістоли, кинутий як визивна рукавичка тому польському письменникові, для якого українська справа була передусім рівнянням серця і чести, функцією великої історичної і культурної місії, і щойно на дальшому пляні звичайною політичною грою. Поема викликала польську сторону на суд історії, а позов, писаний рукою, якою керувала любов вітчизни, біль і розгарячення, була гідна з кожного погляду на прийняття і відповідь» [3, с. 429]. У поемі поет моделює діалог з Лободовським, розписуючи з його слів «польський міт». Він уводить у поетичну канву й козака Лободу, предка Лободовського. Поема завершується відкритим фіналом, що передбачає продовження розмови, а разом з тим, дає «фантазійний образ кінця Варшави, як Картагени в полум'ї, серед якої реве мідяний бик, у якому на варшавському ринку спалено отамана Наливайка» [5, с. 16]: *«Добу проходячи тверду,/ Вогнів шукаючи пророчих,/ Ось в історичному чаду/ Залиті кров'ю сліпнуть очі/ І роздирає хижий крик/*

Далечину віків вагітну,/ Де знову Наливайків бик/ Рече роз'ярений у нітьму...» [2, с. 251].

Гординський усвідомлює, що це були зразки так званої заангажованої поезії: «Молода польська поезія 30-их років, як і тодішня поезія українська, стала великою мірою поезією заангажованою. При цьому було самозрозумілим, що та поезія скористувалася досвідом усіх поетичних шкіл і стилів. Це не значить, що вона стала епігонною або еклектичною. Власне, багатство ідейно-змістове відкрило тій поезії зовсім нові, великомасштабні поетичні образи, нові музично-ритмічні інтонації, що, як наприклад у Лободовського, базувалися на поєднанні античного гекзаметру з вільним віршем авангарди або із змодернізованими формами поезії народної» [5, с. 17]. Зазначимо, що український поет високо цінував поетичний талант польського побратима, вважаючи його стиль цілком самобутнім і неповторним.

Нагадаємо, що Юзеф Лободовський, останній представник «української школи» в польській літературі, виступав як речник примирення між двома народами у польському суспільстві. Україна була для нього «містичною батьківщиною». Творчість Лободовського в українському контексті досліджували Ольга Вознюк, Світлана Кравченко, Алла Татаренко й інші науковці. На основі публіцистики Лободовського, яку проаналізувала Світлана Кравченко, можна зробити висновок, що сумніви Гординського щодо «пропаганди «ягайлонської» Польщі «від моря до моря» були небезпідставними: «Хоч Юзеф Лободовський ніколи не належав до табору польських месіаністів, однак в ідеї польської місії на східних кресах бачив могутню перспективу і самої Польщі, і східної Європи» [7, с. 354]. Прикметна й примітка, яка супроводжує публікацію перекладу Святослави Гординської «Похвали України» Юзефа Лободовського, що з'явилася друком у мюнхенському журналі національно-державної думки «Проблеми». Так, автор короткої довідки (її готував наш перекладач), заакцентувавши на зв'язках польського митця з українським світом, все ж підсумовує: «Поет сприймає Україну більш стихійно-біологічно, а менш як момент історичний, і це є, власне, той відступ, що ділить його від поетів українських, у свідомості яких Україна вже оформилася з первісного хаосу біологічних сил у ту будову, що називаємо державою» [8, с. 5]. Отож Гординський добре розумів причини, які спричиняли його «тон недовірливості» у поетичній відповіді Лободовському.

Разом з тим, поетичний діалог на історіософські теми між Святославом Гординським і Юзефом Лободовським наділений величезним потенціалом примирення і толерантності до Іншого. Таким чином, ці міжлітературні зв'язки, засновані на контактній основі, проєктуються у діалог, що порушує складні історичні питання. Зазначимо, що Святослав Гординський аналізує творчість Лободовського і в окремій статті, опублікованій у часописі «Київ» (1951, №1), а також готує доповідь, яку було

виголошено на літературному вечорі Юзефа Лободовського, влаштованому Об'єднанням українських письменників «Слово» в Нью-Йорку 26 листопада 1977 року. Ці публікації засвідчують надзвичайну обізнаність нашого поета й літературознавця з польською літературою. Так, він звертається до епохи романтизму, згадуючи таких представників української школи в польській поезії, як Гошинський, Мальчевський, Залеський, Словацький. Гординський особливо захоплюється рецепцією України, яку поетично презентував Юліуш Словацький, а його поему «Беньовський» вважає «тим чудним твором, що своїми описами України, мабуть, не має собі паралелей навіть у самій українській поезії» [4, с. 411]. Він виявляє ознайомленість і з поезією сучасників («скамендрити», «авангардисти», зокрема Юліан Тувім, Вежинський, Лесьмян). Вхід у польську літературу Юзефа Лободовського він прирівнює до входу раннього Миколи Бажана в українську літературу та називає його ідеологічний злам «чисто хвильовівським зламом у мініатюрі».

Крім того, Гординський перекладав твори Юзефа Лободовського «Пісня про Україну», «Похвала України», «Кінь отамана Лободи», «Жовтнева елегія».

Серед інших художніх перекладів слід згадати «словотворну фантазію» «Зелень» Юліана Тувіма, у якого назавжди запам'яталися йому «шопенівські мелодії, дотеп і пушкінська грація» [4, с. 410]. Брався Гординський і за переклади з польської різних нехудожніх текстів. Так, надibuємо його переклад звіту про виставку АНУМ для часопису «Назустріч» польського митця Людвіка Тировіча, статті-спомину підполковника Яна Сьвіти «Ліквідація «провідника», яка є свідченням очевидця про загибель Ярослава Старуха, діяча українського визвольного руху («Сучасність», 1969, №9), що переконують про добре знання ним польської мови й активну участь у багатьох редакційно-видавничих проєктах.

Таким чином, Гординський неодноразово звертається до польського літературно-мистецького світу, творчо інтерпретуючи його. Осмислення українсько-польських взаємин відлунює і в літературознавчих працях, і в поезії автора, що розвивається в історіософському вимірі. Гординський як перекладач збагатив українську літературу перекладами польських письменників.

Література

1. Гординський С. Вулиця Листопада Львівський спогад) / Святослав Гординський // На переломі епох. Літературознавчі статті, огляди, есеї, рецензії, спогади. – Львів: Світ, 2004. – С. 453-456.
2. Гординський С. Колір і ритми: Поезії. Переклади / Святослав Гординський. – К.: Час, 1997. – 497 с.
3. Гординський С. Поезії: вірші оригінальні і перекладні / Святослав Гординський. – Джерсі-Сіті; Мюнхен: Сучаність, 1989. – 447 с.

4. Гординський С. Поезія Ю. Лободовського і її українські мотиви / Святослав Гординський // На переломі епох. Літературознавчі статті, огляди, есеї, рецензії, спогади. – Львів: Світ, 2004. – С. 408-412.
5. Гординський С. Юзеф Лободовський і його поезія / Святослав Гординський // Сучасність. – 1978. – №1. – С. 15-20.
6. Ільницький Д. У проекції двох дзеркал: Інгарден і Антонич у феноменологічному дискурсі / Данило Ільницький // Парадигма: збірник наукових праць на пошану Миколи Ільницького. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010. – Вип. 5. – С. 207-222.
7. Кравченко С. Україна в публіцистиці Ю. Лободовського 30-х років ХХ ст. / Святлана Кравченко // Київські полоністичні студії. – Т.ХVІ. – К.: МП Леся, 2010. – С. 349-360.
8. Лободовський Ю. Похвала України / Юзеф Лободовський // Проблеми. – Мюнхен, 1947. – Ч.2. – С. 4-5.
9. Лозинський І. Барви і лінії побратимства / Іван Лозинський // Дзвін. – 1991. – №7. – С. 144-147.
10. Мочернюк Н. Рецепція французької літератури у творчості Святослава Гординського / Наталія Мочернюк // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – 2013-2014. – Вип.40-41. – С. 196-202; Мочернюк Н. Діалог культур у творчості Святослава Гординського: німецький контекст / Наталія Мочернюк // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – 2014-2015. – Вип. 42-43. – С. 108-113.
11. Стефановська Л. Антонич. Антиномії / Лідія Стефановська. – К.: Критика, 2006. – 312 с.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 04.10.2016 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором **Хоробом С.І.**,
д.ф.н., професором **Генералюк Л.І.***

SVIATOSLAV HORDYNSKY AND POLISH LITERATURE

N. D. Mocherniuk

*PreCarpathians National University by Vasyl Stefanyk;
department of Ukrainian literature;
76000, Ivano-Frankivs'k, Shevchenko str., 57*

The various forms of reception of Polish literature in Hordynsky's works are investigated in the article. The materials of analysis were literary and art studies of author, poetry and translations of author. Major attention is paid to the Hordynsky's creative dialogue with Polish writer Josef Lobodovsky.

Key words: *reception, Polish literature, poetry, translation, Sviatoslav Hordynsky.*